

TBMM'nin Kuruluşu

1961 Anayasası Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşan iki meclisli bir yasama organı sistemini benimserken, 1982 Anayasası 1924 Anayasası'nda olduğu gibi tek meclisli sisteme geri dönmüştür.

1961 Anayasası, parlamentonun yetkilerini iki meclis arasında bölüştürürken, bu meclislerin tamamen eşit yetkilere sahip olmaları yolunu seçmemiş, ağırlığı Millet Meclisi'ne vermiştir. Cumhuriyet Senatosu'nun uygulamada kendisinden beklenen yararları sağlayamamış olması nedeniyle, 1982 Anayasası'nda tek meclisli sisteme dönülmesinde kamuoyunda kayda değer bir tepki veya eleştiriye sebep olmamıştır.

1995 tarihli anayasa değişikliği ile dört yüz olan milletvekili sayısı beş yüz elliye yükselmiştir. 2017 değişiklikleriyle beş yılda bir yapılacak olan milletvekilleri seçimlerinin Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile aynı gün yapılması hükmüne bağlanmıştır.

Milletvekillerinin Seçimi

Seçim Sistemi

Seçim çevrelerinin büyüklüğüne, daha doğrusu çıkaracakları milletvekili sayısına göre, liste usulü ve tek isim (dar bölge) usulü olarak iki türlü seçim sistemi söz konusudur. Tek isim usulünde her seçim çevresinden sadece tek bir milletvekili seçilir. Liste usulünde ise seçim çevreleri nüfuslarına göre değişen sayıda olmak üzere, birden çok milletvekili çıkarırlar.

Seçim sistemleri, oyların değerlendiriliş şekli, başka bir deyişle oyların sandalyelere dönüştürülmesinde kullanılan yöntem açısından, çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi olarak iki ana gruba ayrılır. Çoğunluk sistemi de basit çoğunluk ve mutlak (iki türlü) çoğunluk sistemleri şeklindedir. Tek türlü basit çoğunlukta, bir seçim çevresinde nispi olarak en çok oy alan parti, o çevrenin milletvekilliğini kazanmış olur. Mutlak (iki türlü) çoğunluk sisteminde ise bir parti, ilk turda bir seçim çevresinde oyların mutlak çoğunluğunu (yarıdan bir fazlasını) elde edebilirse, o seçim çevresinde seçimi kazanmış olur ve ikinci tura gerek kalmaz. Mutlak çoğunluk sağlanamadığı takdirde ikinci tur yapılır. Bu tura da en çok oy almış iki partiden başka partiler katılamaz.

Oyların değerlendiriliş şekli bakımından çoğunluk usulünün karşısı, nispi temsil sistemidir. Nispi temsilde, her parti aldığı oy oranında milletvekili çıkarır.

Parlamento sandalyelerinin nispi temsile göre dağıtımında kural olarak başvuru ilk işlem, seçim sayısının veya seçim kotasının bulunmasıdır. Bu rakam, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar toplamının, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilir.

Nispi temsilin çeşitlerinden biri olan artık usulde, artık milletvekilleri, artık oyların büyüklük sırasına göre

dağıtılır. Diğer türü olan kuvvetli ortalama sisteminde ise partilerin aldıkları oylar, onların ilk dağıtım sonucunda kazandıkları milletvekili sayısına bölünür ve artık milletvekillikleri, bu ortalamaların büyüklük sırasına göre dağıtılır.

Artık oylar, her seçim çevresinde ayrı ayrı işlem görebileceği gibi, bazı ülkelerde bütün artık oyların ve artık milletvekilliklerinin tek bir merkezde toplanması ve bunların dağıtımının ulusal düzeyde yapılması da mümkündür. Bu sisteme ulusal artık veya millî bakiye sistemi denir.

Milletvekili Seçimi Kanunu'nda 1995 yılında yapılan değişiklikle, seçim çevreleri genişletilmiş, 550 milletvekilliğinden 100'ünün ülke seçim çevresi olarak seçileceği belirtilmiş (bu hüküm sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir), buna karşılık yüzde onluk ülke barajı ve çevresi barajı muhafaza edilmiştir.

Milletvekili Seçilme Yeterliliği

2017 Anayasa değişikliği ile milletvekilli seçilme yaşı on sekize indirilmiş, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar ifadesi askerlikle ilişkili olanlar olarak değiştirilmiştir. 1961 Anayasası'nda Türkçe okuyup yazma bilmeyi yeterli görmekte iken, 1982 Anayasası en az ilkokul mezunu olmayı şart kılmıştır. Ayrıca milletvekilliği seçilme yeterliliğini ortadan kaldıran suçlara birçok yenileri eklenmiştir.

Seçim Çevreleri

1983 Milletvekili Seçim Kanunu'na gelinceye kadar Türkiye'de her il bir seçim çevresi sayılmıştır. 23.7. 1995 tarihli ve 4121 sayılı Kanun, seçim çevresi olarak esas itibarıyla illeri kabul etmekle birlikte, çıkaracağı milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan illerin iki, 36 ve daha fazla olan illerin üç seçim çevresine bölüneceğini belirtmiştir.

Seçimin Başlangıcı

TBMM seçimleri normal olarak beş yılda bir yapılır. Her seçim döneminin son toplantı yılının 3 Temmuz günü, seçimin başlangıç tarihidir ve Ekim ayının ikinci Pazar günü oy verilir. Seçim dönemi bitmeden önce seçimlerin yenilenmesine TBMM veya Cumhurbaşkanı karar verir, Bakanlar Kurulu tarafından kırk sekiz saat içinde ilan olunur.

Adaylık

Milletvekili Seçim Kanunu'nun 3270 sayılı Kanunla değiştirilmiş hükmü, aday tespiti yönteminin seçilmesini partilerin tüzüklerine bırakmaktadır.

Milletvekilliklerinin Tahsis

Bir seçim çevresinde siyasi partilerin ve bağımsız adayların elde edecekleri milletvekili sayısı, yukarıda açıklanan ülke barajı sistemine göre hesaplanır.

Gümrük Kapılarında Kullanılan Oyların Değerlendirilmesi

Gümrük kapılarındaki seçim kurullarından gelen sonuçlar YSK tarafından birleştirilir. Partilerin gümrük kapılarında aldıkları oylar, diğer seçim kurullarından gelen oylara eklenerek her partinin ülke genelinde aldığı geçerli oy miktarı bulunur. Bu sayı yüzde onluk genel barajın aşılıp aşılmadığını saptamakta esas olur.

TBMM Üyelerinin Hukuki Statüsü

Milletin Temsili

Anayasa'nın 80. maddesine göre, TBMM üyeleri, seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler. İlkenin hukuki anlamı, milletvekillerinin yasama dönemi sırasında seçmenleri tarafından azledilmelerinin mümkün olmaması ve seçmenlerin milletvekiline hukuken bağlayıcı direktifler, emredici vekâlet verememeleridir.

Milletvekili Andı

Milletvekilleri göreve başlarken Anayasa'nın 81. maddesinde öngörülen andı içerirler. Bu andın hukuki bağlayıcılıktan çok, manevi bir bağlayıcılığı vardır.

TBMM Üyeliğiyle Bağdaşmayan Haller

Anayasa'nın 87. Maddesi, milletvekilliği ile bağdaşmayan işleri belirtmiştir. Yasama uyumsuzluğu adı da verilen bu müessesenin, temsili rejimin tarihsel gelişiminden kaynaklanan amacı, milletvekillerinin herhangi bir yürütme görevi kabul etmelerini önlemek suretiyle, onların yürütme organı karşısında tam bir bağımsızlığa sahip olabilmelerini sağlamaktır.

1982 Anayasası'nın 82. maddesinin son fıkrası, TBMM üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işlerin kanunla düzenleneceğini belirtmiştir. 31 Ekim tarihli ve 3069 sayılı "TBMM Üyeliği ile Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun" bu hususları düzenlemiş bulunmaktadır.

Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı

Anayasa'nın 83. maddesi "yasama dokunulmazlığı" başlığını taşımakla birlikte, aslında yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı birbirinden farklı iki müessesedir.

Yasama Sorumsuzluğu

Sorumsuzluğun söz konusu olabilmesi için, söz konusu eylemin,

- Meclis çalışmaları sırasında işlenmiş olması ve
- Oy, söz veya düşünce açıklaması yoluyla işlenmiş olması şarttır.

Bu sınırlar içinde sorumsuzluk, yasama meclisi üyeleri için tam bir korunma sağlar. Bu nedenle buna mutlak muaflık da denmektedir. Sorumsuzluğun mutlaklığı üç noktada kendini gösterir:

- Sorumsuzluk, cezai takibata karşı mutlak olarak korur.
- Sorumsuzluğun meclisçe kaldırılması söz konusu değildir.
- Sorumsuzluk sürekli niteliktedir, sorumsuzluk kapsamına giren eylemden dolayı milletvekilliği sıfatının sona ermesinden sonra da kovuşturma yapılamaz.

Yasama Dokunulmazlığı

Yasama dokunulmazlığı milletvekilini keyfi veya asılsız ceza kovuşturmalarından ve tutuklamalardan korur. Nispidir, çünkü TBMM tarafından kaldırılabilir. Hatta Anayasada belirtilen durumlarda meclisin bu yolda bir kararına gerek olmaksızın ilgili üye tutulabilir, sorguya çekilebilir, tutuklanabilir, yargılanabilir. Dokunulmazlık üyeler hakkında hukuk davası açılmasına da engel olmaz. Dokunulmazlık milletvekilleri için geçici bir koruma sağlar. Üyelik sıfatının sona ermesinden sonra, Meclis üyesi hakkında ceza kovuşturması yapılabilir veya hakkında verilmiş ve infazı ertelenmiş bulunan ceza hükmü çektirilir.

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından, TBMM üyeleri dışında, milletvekili olmayan bakanlar da yararlanırlar.

Anayasada 20.5.2016 tarihli ve 6718 sayılı kanunla yapılan değişiklikle, yasama dokunulmazlığı kurumunun mahiyetine tamamen aykırı bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bununla, çok sayıda milletvekilinin dokunulmazlıkları bir kural işlemle toptan kaldırılmıştır.

TBMM Üyeliğinin Düşmesi

Anayasanın, TBMM üyeliğinin düşmesine ilişkin 84. maddesi, 23.7.1995 tarihli anayasa değişikliği ile büyük ölçüde değiştirilmiştir. Yeni metne göre, "İstifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi, istifanın geçerli olduğu TBMM Başkanlık Divanınca tespit olduktan sonra, TBMM Genel Kurulunca kararlaştırılır. Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlama halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur..."

Dokunulmazlığın Kaldırılması ve Üyeliğin Düşmesi Kararlarının Denetlenmesi

Anayasa'nın değişik 85. maddesine göre "Yasama dokunulmazlığının kaldırılması veya milletvekilliğinin düşmesine 84. maddenin 1., 3. veya 4. fıkralarına göre karar verilmiş olması hallerinde, Meclis Genel Kurulu Kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya içtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal işlemini on beş gün içerisinde kesin karara bağlar".

TBMM Üyelerinin Malî Statüleri

1982 Anayasası'nın 86. maddesine göre, "TBMM üyelerinin ödenek ve yollukları Kanun'la düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu tutarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz. TBMM üyelerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine sosyal güvenlik kuruluşları tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez. Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir".

TBMM'nin İçyapısı ve Çalışma Düzeni

Anayasa'nın 95. maddesi, "TBMM, çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür" denmektedir.

TBMM'nin Görev ve Yetkileri

TBMM'nin görev ve yetkileri, genel olarak, Anayasanın 6771 sayılı anayasa değişikliği kanunu ile değiştirilen 87. maddesinde düzenlenmiştir.

Kanun Yapma

2017 Anayasa değişikliğinden önceki hükmüne göre kanun teklif etmeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir. Bakanlar Kurulunca yapılan öneriye kanun tasarısı, milletvekillerce yapılan öneriye kanun teklifi denir. Değişiklikle, "Bakanlar Kurulu" ifadesi çıkarılmış ve kanun teklif etme yetkisi sadece milletvekillerine tanınmıştır. Kanun teklif ve tasarılarının TBMM'de görüşülme usûl ve esasları İçtüzükle düzenlenmiştir.

TBMM'ce kabul edilen kanunların yayınlanması görevi 1921 ve 1961 Anayasalarında olduğu gibi, Cumhurbaşkanına ait olup, on beş gün içinde yayımlar. Yayımlanmasını kısmen veya tamamen uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere (hukuka uygunluk ve/veya yerindelik) gerekçesi ile birlikte TBMM'ye geri gönderir.

Hükümetin Denetlenmesi

2017 Anayasa değişiklikleri ile parlamenter hükümet sisteminin terkedilip, "Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi" adıyla başkanlık sistemine benzer bir sisteme geçilmiş olmasının sonucu olarak, TBMM'nin hükümeti denetleme yetkileri de radikal değişikliklere uğramıştır.

Bu değişikliklerle gensoru kaldırılmış; yazılı sorunun muhafaza edilmesine karşılık, çok etkili bir denetim aracı olan sözlü soru kaldırılmış; yazılı soru, genel görüşme ve meclis araştırması muhafaza edilmiş olmakla beraber, bunların nasıl işleyeceklerinin, yeni yapılacak Meclis İçtüzüğüne belirleneceği belirtilmiş; meclis araştırması çok farklı şekilde düzenlenmiştir.

Meclis soruşturmasına yönelik olarak da şu değişiklikler yapılmıştır.

- Maddenin kapsamına Cumhurbaşkanı ve değişiklikle yaratılmış olan Cumhurbaşkanı yardımcıları da eklenmiş.

- Yetersayı kuralları ağırlaştırılarak, bu yolun pratikte işlemesi güçleştirilmiştir. Değişiklikten önce önerge için üye tamsayısının en az onda biri tarafından verilmesi yeterli iken, halen üye tamsayısının salt çoğunluğu ile verilebilmektedir. Değişiklikten önce soruşturma açılması kararı özel bir yetersayıya bağlanmış olmadığı halde, halen bu yetersayı, üye tamsayısının beşte üçüdür.
- İlga edilen 113. maddenin karşılığını içerecek düzenleme Cumhurbaşkanı ve yardımcıları için mevcut değildir. Cumhurbaşkanına ilişkin değişik 105. maddede ise "Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer" hükmü yer almaktadır. Aynı hüküm Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar bakımından da geçerlidir.